

**PREZENTACIJA KNJIGE: REGIONALNI TRANSFORMACIONI  
PROCESI U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA**

**BOOK PRESENTATION: REGIONAL TRANSFORMATION  
PROCESSES IN THE WESTERN BALKAN COUNTRIES**

**KÖNYVBEMUTATÓ: REGIONÁLIS ÁTALAKULÁSI FOLYAMATOK  
A NYUGAT-BALKÁN ORSZÁGAIBAN**

**Zoltan Takač, kandidat za Ph.D.**

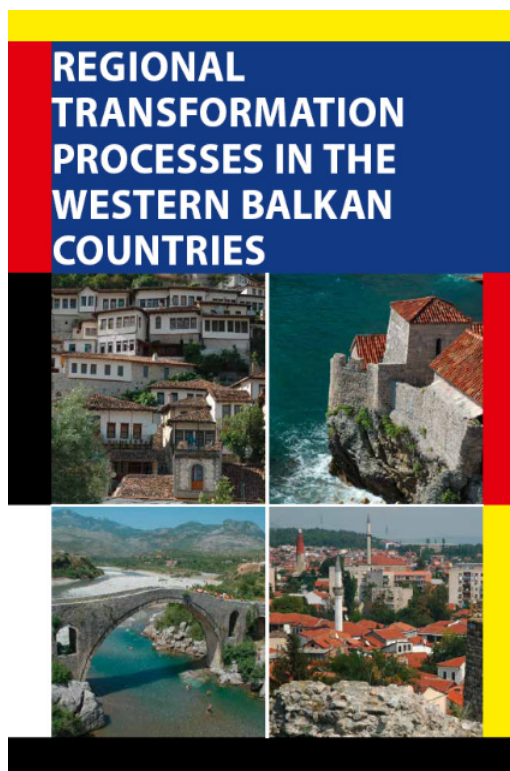
Doktorska škola za regionalnu politiku i ekonomiju, Pečuj,  
Univerzitet u Pečuju, Ekonomski fakultet  
Društvo za regionalne nauke, Subotica.  
Address: Šumadijsak br. 31. 24420 Kanjiža, Serbia  
Phone: +38162-27-28-45  
E-mail: [takac.zoltan@gmail.com](mailto:takac.zoltan@gmail.com)

**Eva Sidi, Doktorant**

Doktorska škola za regionalnu politiku i ekonomiju, Pečuj,  
Univerzitet u Pečuju, Ekonomski fakultet  
Društvo za regionalne nauke, Subotica.  
Address: Đure Đakovića 169/c. 24430 Ada, Serbia  
Tel.: +38163-8592-451  
E-mail: [eva.szugyi@yahoo.com](mailto:eva.szugyi@yahoo.com)

## **PREZENTACIJA KNJIGE: REGIONALNI TRANSFORMACIONI PROCESI U ZEMLJAMA ZAPADNOG BALKANA**

**Prezentacija knjige na srpskom jeziku**



Centar za regionalna istraživanja u Pečuju, u okviru Mađarske Akademije Nauka (*Hungarian Academy of Sciences, Centre for Regional Studies – Pécs*) organizovao je 24. i 25. februara konferenciju u Pečuju povodom prezentacije knjige *Regionalni transformacioni procesi u zemljama Zapadnog Balkana* (*Regional Transformation Processes in the Western Balkan Countries*). Editori knjige su prof. Dr. Đula Horvat i prof. Dr. Zoltan Hajdu.

Knjiga je izdata od strane Centra za regionalna istraživanja u Pečuju, i to na dva jezika, na mađarskom i na engleskom jeziku. Finansijska podrška je obezbeđena od strane Evropske Unije, Evropskog socijalnog fonda i Ministarstva za nacionalni i ekonomski razvoj Republike Mađarske. Naslov projekta je *Socijalizacija regionalne nauke* (*Socialisation of Regional Science*).

Prezentacija knjige je završni čin celog istraživačkog projekta, koji je bio promovisan pod naslovom „Istraživanje Balkana“, i za čije ostvarivanje su doprinela 22 istraživača projektnog tima koji su ujedno i koautori gore navedene knjige (Campestrin, E., Chizzali, R., Clarence, E., Dubarle, P., Erdősi, F., Faragó, L., Gál, Z., Grünhut, Z., Hajdú, Z., Hardi, T., Hofer, A-R., Horváth, Gy., Illés, I., Kovács, T., Lux, G., Mezei, C., Nagy, I., Pálné Kovács, I., Pámer, Z., Proto, A., Rácz, Sz., Raffay, Z.).

Na konferenciji, koja je održana na Ekonomskom fakultetu, Univerziteta u Pečuju, je naglašen položaj Balkana, a posebno i put svake zemlje Zapadnog Balkana ka pravcu ostvarivanja integracionih procesa Evropskoj Uniji, kao i dispariteti u regionalnom razvoju u ovim zemljama. Na konferenciji čija je cilj bilo promovisanje regionalnih nauka na primeru Balkana, učestvovali su predstavnici, politički akteri, predavači, istraživači i drugi zainteresovani iz ovih zemalja.

Knjiga na preko 600 stranica prikazuje karakteristike prostornih struktura, regionalne neravnomernosti i potencijalne pravce razvoja zemalja Zapadnog Balkana (Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Srbija, Crna Gora, Kosovo i Albanija). Autori daju opširni opis regiona u 5 poglavlja ove knjige.

Posmatrani makroregion je Balkansko poluostrvo. Prirodno-geografske karakteristike ovog regiona su kompleksne, geološka struktura je diverzifikovana. Glavne karakteristike su podeljenost, etnička-, kulturna- i verska raznolikost. Zbog topografskog položaja region ima strategijski značaj. Povezuje kontinente, Zapadnu i Centralnu Evropu sa Bliskim Istokom, zatim povezuje podunavske zemlje sa mediteranom i sa Azijom.

Sam položaj regiona je osetljiv, a razlog je što se kohezija različitih kultura i društvenih uticaja susednih kontinenata najjače ispoljava na ovom prostoru. Za vreme istorije Balkan pripada različitim imperijama, i uvek zauzima položaj periferije i marginalizovanog područja. U XX. veku zemlje Balkana se osamostaljuju, a razne konfederativne i federativne konstrukcije skrivaju probleme prouzrokovane verskim, kulturnim i etničkim raznolikostima. Sve to u '90-tim godinama dovodi do izbijanja građanskih ratova, a samim tim i do otcepljenja i dezintegracije države Balkana. Na početku XXI. veka ovaj region karakterišu pogoršani politički odnosi i tranziciono-privredni pad.

Zbog nestabilne političke i makroekonomske okolnosti, region nije atraktivan za strani kapital. Danas, zajednički cilj država sledbenica bivše Jugoslavije je integracija Evropi i sustizanje u razvoju. U poslednje vreme stabilizacija Balkana kod političkih aktera Evropske Unije zauzima čelno mesto. Mobilizuju se ogromna sredstva za jačanje integracionih kapaciteta ovih zemalja, i javlja se međusobni interes za pridruživanje evropskoj zajednici. I. poglavlje je posvećeno prezentaciji geografskih i istorijsko-političkih karakteristika konstruisanog makroregiona.

II. poglavlje se bavi problematikom demografije i radne snage. Prostor koji je predmet ovog istraživanja, bio je uvek šarolik po pitanju nacionalnosti, kulture i religije, te ni međuljudski odnosi nisu uvek bili bez konflikta. Prostorna distribucija nacija i raznih nacionalnosti se menjala tokom istorije. Etničko homogena područja su se razvila samo u nekim delovima Balkana, prema tome Balkan se oduvek smatrao multietničkim regionom. Razvoj velikih gradova se bazirao upravo na ovom multikulturalizmu.

Za ovaj makroregion je karakteristična izrazita migracija stanovništva, i unutar državnih granica (iz nerazvijenih delova u razvijene regione), i van državnih granica. U migracionim procesima stanovništva Balkana karakteristična je bila migracija radne snage u Zapadnu Evropu, Ameriku i Australiju. Sa građanskim ratovima se pojavio novi oblik migracije kada se odvijalo interno raseljenje stanovništva, pretežno prema etničkim motivima. Etnička čišćenja su takođe imala nepovoljni uticaj, između ostalog i na demografska kretanja stanovništva Balkana.

U predstojećem periodu se očekuje starenje stanovništva, pad broja rađanja, a pored toga i rast očekivanog trajanja života. Ova demografska kretanja se odražavaju i na tržištu radne snage. Nivo razvijenosti radne snage pokazuje velike regionalne neravnomernosti. Podjednako je karakteristično za čitav region visoka nezaposlenost (naročito dugotrajna nezaposlenost i visok udeo mladih). Ugrožene grupe po pitanju (ne)zaposlenosti na Balkanu su: osobe bez stručne spreme, pripadnici nacionalnih manjina, mlade osobe i žene. Jedan od najvažnijih zadataka regiona je razvoj ljudskog kapitala.

III. poglavlje je posvećeno izučavanju prirodnih resursa i specifičnosti mreže gradova i naselja Balkana. Geološka struktura i klimatski uslovi na Balkanu su raznoliki. Rečni i vodeni resursi su razvijeni, a zbog raznolikog reljefa, promenljive geološke strukture i vegetacije i zbog padavine, ovi vodeni (podzemni i površinski) resursi se razlikuju u značajnoj meri u određenim delovima Zapadnog Balkana. Od prirodnih resursa su najznačajniji: zemlje, šume, vode i rude.

Razvoj mreže gradova i naselja se odvijao delom pod uticajem ovih prisutnih prirodnih resursa, kao i pod uticajem kulturološke pozadine okupacionih snaga. S obzirom da je politička i ekonomska nestabilnost na ovom području uvek bila prisutna, stalno se menjala državna uprava, pa i gradovi i naselja su bili primoreni da se prilagođavaju novim okolnostima, i preuzmu nove funkcije. Tokom istorije su se značajnije razvili gradovi (primorski, i u planinskim dolinama) koji su bili uključeni u trgovinske tokove. Ipak, razvoj gradova je bio najviše izložen uticaju saobraćaja i uslovima infrastrukture. Sve više je bilo ruralnih područja i sve manje je bilo urbanih područja u regionu. Urbanizacija je kasnila zbog nedovoljne privredne razvijenosti. Seosko stanovništvo se masovno useljavalo u gradove, industrijske centre, i to zbog veće mogućnosti zaposlenja, viših ličnih primanja, i bolje infrastrukturne pokrivenosti. Intenzivna migracija sa sela u gradove je prouzrokovala pražnjenje sela.

U IV. poglavlju je opisan sistem vladine strukture, zatim socijalne strukture i javne usluge u regionu Zapadnog Balkana. Važan moment u ovom segmentu je odnos određene države prema procesima evropske integracije. Slovenija ima stabilnu i dobro koncipiranu politiku državnog upravljanja (postala je član EU već 2004. godine). Hrvatska i Makedonija su kandidati za članstvo u EU sa stabilizovanim sistemom nadgradnje. Zemlje u procesima pregovaranja (Srbija, Albanija, Crna Gora) polako usklađuju systemske parametre sa zahtevima EU. Nasuprot ovim integracionim procesima, u svakoj državi se odvija politički proces gradnje i stvaranja nacionalne države. Reč je o unitarnim državama, izuzev Bosne i Hercegovine sa federativnom državnom upravom. Na čelu državne uprave je predsednik, vladinu strukturu predstavlja skupština po sistemu izbora poslanika, na šarolikoj političkoj sceni.

Administrativno uređenje ovih država je različito.

- U Albaniji ima 308 opština, 65 gradova i 36 okruga. Broj regiona je 12, i nemaju značajnu samoupravnu ulogu.
- U Bosni i Hercegovini vladina struktura je kompleksnija, snosi karakteristike federativne države sa dve federacije i sa jednim posebnim entitetom Brčko. Federaciju čine 10 kantona sa ustavnim legitimacijama autonomije. Finansiranje i upravljanje se ipak odvija na nivou opština, po centralističkom režimu raspodele rada.
- U Hrvatskoj funkcioniše dvojni sistem lokalne samouprave: opštine (429) i gradovi (127), sa različitim nadležnostima. Srednji nivo vlasti predstavljaju (20) županije i glavni grad.
- U Makedoniji je status opština (85) različit: gradske, prigradske, ruralne. Broj NUTS regiona je 8.
- U Srbiji broj opština je 122, broj gradova je 23, i glavni grad sa posebnom ustavnom legitimacijom. Broj okruga je 25, koji imaju dekoncentrisanu ulogu državne uprave. U Ustavu Republike Srbije su potvrđene dve autonomne pokrajine (Vojvodina, Kosovi i Metohija), čije nadležnosti su propisane posebnim zakonom. Državna uprava u Srbiji je integrisana i visoko centralizovana, u kojoj Vojvodina ima asimetrični status sa političkom autonomijom (pokrajina ima svoj Statut).

- Status Kosova je specifičan. S obzirom na političke okolnosti, 2000. godine je formirano 30 opština sa širokim nadležnostima, što se sa proglašenjem nezavisnosti (2008.) još više naglašava. Broj regiona je 7.
- Ustav Crne Gore definiše 19 opština, kao i status glavnog grada Podgorice i istorijskog glavnog grada Cetinja.
- U Sloveniji je definisano 2 NUTS 2 i 12 NUTS 3 regiona, koji su nosioci regionalnog razvoja.

Siromaštvo predstavlja jedan od najvećih problema na Balkanu, sa kojim su pogođeni širi društveni slojevi, naročito marginalizovane grupe (nacionalne manjine, romi, žene). Glavni zadatak Zapadnog Balkana je rešavanje problema siromaštva i socijalne isključenosti građana.

V. poglavlje pruža celovitu sliku o privredi Zapadnog Balkana. Na formiranje privredno-teritorijalne strukture regiona su uticali: pad industrijske proizvodnje i zaposlenosti, nestajanje industrijske kulture i ljuskih resursa, kao i razvoj tercijalnog sektora. U poslednje dve decenije se odvijala snažna dezindustrializacija, i to u različitoj meri i intenzitetu u određenim državama.

Agrarna ekonomija ima značajnu tradiciju u regionu, a samim tim i visok broj zaposlenih. Poljoprivredna proizvodnja se odvija (u zavisnosti od geografskih, reljefskih, klimatskih okolnosti) u obliku privatnih gazdinstava, na sitnim, razbacanim porodičnim posedima.

Ekonomska nerazvijenost Zapadnog Balkana korespondira sa nerazvijenošću infrastrukture i saobraćaja (pre svega drumskog i željezničkog). Geostrategijski položaj Balkana najviše dolazi do izražaja u vazdušnom i morskom saobraćaju. Zahvaljujući estetskim vrednostima Mediterana turizam je jedan od najjačih privrednih aktivnosti čak i u Evropi.

Bankarski sektor Balkana se restruktuiru, sa tendencijom razvoja. Dominancija stranog kapitala je jaka, ipak bankarski sektor se suočava sa brojnim rizicima na ovom području (npr. ekspanzija kredita domaćinstava).

Visoko obrazovanje regiona se paralelno menja i razvija sa konstituisanjem tržišne privrede. Povećava se broj studenata i broj fakulteta, ali kvalitet i konkurentnost nije na zavidnom nivou. Više od polovine studenata se koncentriše u glavnim gradovima, dok su istraživački kapaciteti ispod proseka (u poređenju sa Evropom).

Pokretačka snaga privrede Balkana se koncentriše u sektoru dinamičnih mikro, malih i srednjih preduzeća, sa nekoliko zaposlenih. Njihov uspeh zavisi od konkurentnosti proizvoda i usluga. Preduzetnička sklonost je prilično visoka na Balkanu, ali nema dovoljno inovativnih kapaciteta u ovom sektoru. Veliki je broj trgovinskih radnji na malo, kao i ideo sive ekonomije u svim privrednim delatnostima. Nove perspektive za zemlje Zapadnog-Balkana donosi evropska integracija. Formiranje regiona a samim tim i razvoj posebnih institucija zaduženih za regionalni razvoj predstavljaju imperativ za ove zemlje. Evropska Unija pomaže integraciju ovog regiona od 1991. godine putem raznih razvojnih programa, koji su detaljno prikazani u poslednjem delu ove knjige.



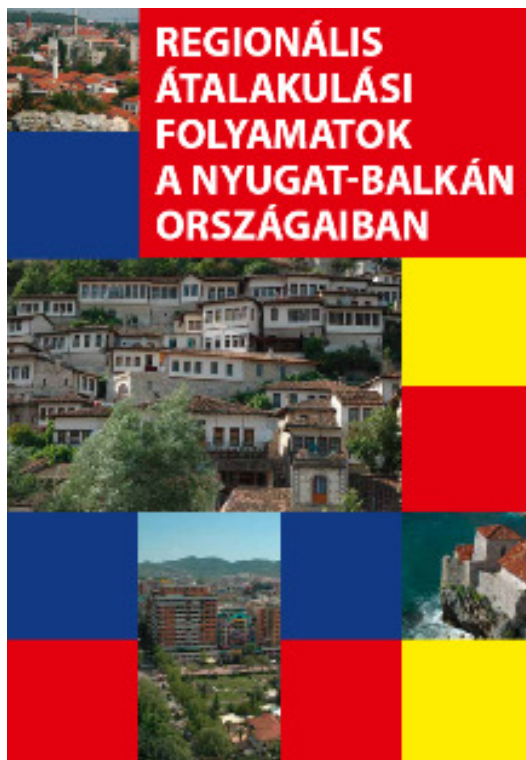
Ova knjiga o istraživanju Balkana može služiti kao primer Srbiji za bavljenje ovom naučnom disciplinom, za korišćenje metodologije i načina naučno-istraživačkog rada u oblasti regionalnih nauka.

Odgovorni izdavač - Centar za regionalna istraživanja u Pečuju – kao institucija i mreža njenih samostalnih instituta (po regionalnim centrima poput Debrecen, Bekeščaba, Đer, itd.) isto može poslužiti kao dobar pirmer za uspostavljenje institucionalnog okvira za istraživanje i razvoj u oblasti regionalnog razvoja i za našu zemlju. U Srbiji bi takode bilo poželjno osnivanje sličnih naučno-istraživačkih baza na nivou regiona. Potrebe za regionalni razvoj i za istraživanje regionalnih nauka u Srbiji su realne i evidentne, bez obzira na to da li je u pitanju Zapadni Balkan, Region Vojvodina, ili Severni Banat. Politička i akademska elita treba da prizna, da uspostavljanje sličnog inovativnog institucionalnog rešenja nije moguće u sadašnjim uslovima centralističke nadgradnje, već isključivo pomoću decentralizacije (u ovom slučaju) naučno-istraživačkog rada.



## KÖNYVBEMUTATÓ: REGIONÁLIS ÁTALAKULÁSI FOLYAMATOK A NYUGAT-BALKÁN ORSZÁGAIBAN

Magyar nyelvű könyvbemutató



2011. február 24-25. között *Regionális átalakulási folyamatok a nyugat-balkáni országokban* elnevezéssel az MTA Regionális Kutatások Központja, a Magyar Regionális Tudományi Társaság és a PTE Közgazdaságtudományi Kar szervezésében megrendezésre került Pécsen egy nemzetközi konferencia, melynek keretein belül bemutatták az MTA Regionális Kutatások Központjában megjelent, a konferenciával azonos című magyar és angol nyelvű kötetet, melynek szerkesztői prof. Dr. Horváth Gyula és prof. Dr. Hajdú Zoltán.

A könyv a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium támogatásával jelent meg az MTA Regionális Kutatások Központja gondozásában. A kötet az MTA Regionális Kutatások Központja és az OECD LEED Helyi Fejlesztési, Foglalkoztatási és Munkaerőpiaci Központ (Trento) közös kutatási eredményeit mutatja be, amely a Nyugat-Balkán kutatási program részét alkotja. A program megvalósulását a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium finanszírozása tette lehetővé.

A kutatásban egy 22 főből álló kutatócsoport vett részt, akik egyben a kötet társszerzői is (Campestrin, E., Chizzali, R., Clarence, E., Dubarle, P., Erdősi, F., Faragó, L., Gál, Z., Grünhut, Z., Hajdú, Z., Hardi, T., Hofer, A-R., Horváth, Gy., Illés, I., Kovács, T., Lux, G., Mezei, C., Nagy, I., Pálné Kovács, I., Pámer, Z., Proto, A., Rácz, Sz., Raffay, Z.).



A könyv a Régiók Európája sorozat 4. kötete, amely a Nyugat-Balkán államainak (Szlovénia, Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Montenegró, Koszovó és Albánia) területi szerkezetét, területi sajátosságait, a regionális különbségek hatását taglalja mintegy 600 oldal terjedelemben. A szerzők a könyv öt fejezetén keresztül adnak átfogó képet a vizsgált régióról.

A konferencián kiemelték a Balkán helyzetét és különösen a nyugat-balkáni országok európai uniós integrációs törekvéseit, továbbá a régió területi sajátosságait, regionális fejlődését, a térségben végbement változásokat, valamint elemzik a regionális különbségek hatásait és a lehetséges fejlődési irányokat.

Az I. fejezet földrajzi szempontból lehatárolja a vizsgált régiót, áttekinti annak történelmét. A könyvben bemutatott térség a Balkán-félszigeten fekszik. Természetföldrajzi szempontból összetett jellegű, geológiai struktúrája változatos. Fő jellemzője a tagoltság, a felszabdaltság, az etnikai, kulturális és vallási sokszínűség. Topográfiai fekvésének köszönhetően a térség mindig is stratégiai jelentőséggel bírt. Területi elhelyezkedésének fontossága abban nyilvánul meg, hogy összeköti Nyugat- és Közép-Európát a Közel-Kelettel, vagyis, hogy kapcsolatot teremt a Dunamenti országok és a Dél-Adriai tenger, az Égei- és a Fekete tenger mediterrán országai között. A terület ebből kifolyólag közlekedés-földrajzi szempontból kedvező, viszont igen érzékeny is: Európa és a Közel-Kelet illetve Ázsia között helyezkedik el. Ennek következménye, hogy itt gyökeresedtek meg először a más földrészekről érkező kulturális és társadalmi hatások, továbbá fontos kereskedelmi utak haladtak rajta keresztül.

A Balkán félsziget elhelyezkedéséből adódóan stratégiai fontosságú, ezért számos birodalom foglalta el a területet a történelem folyamán. A nagyhatalmi fennhatóság gátolta a térség fejlődését és modernizálódását. Az európai eszmék átvételét nehezítették az állandó hatalmi harcok, a határvonalak folytonos újrarajzolása. A XIX. század végére sikerült a területnek felszabadulnia az idegen hódoltság alól és egységes államszövetség jött létre. A belső problémák, etnikai és vallási feszültségek azonban újabb háborúkat eredményeztek, melyeknek következtében tagállamaira hullott a soknemzetiségű ország. Innentől kezdve megbomlott a terület egysége és az utódállamok fejlődését külön-külön érdemes figyelemmel kísérni.

A megromlott politikai kapcsolatok és a rendszerváltozásokat követő gazdasági visszaesés fokozottan sújtotta a régiót. A földrajzi távolság és a gazdasági-társadalmi hátrányok miatt a térség nem volt képes a külföldi tőke vonzására. Ma az utódállamok mindegyike számára azonos a cél: felzárkózni Európához, ledolgozni a fejlettségbeli lemaradást.

Az utóbbi években a balkáni térség stabilitásának kérdése az európai politikai színtér homlokterébe került. A térség háború utáni rekonstrukciós folyamatiba viszonylag hamar bekapcsolódott az Európai Unió, azzal a céllal, hogy helyreállítsa az utódállamok közötti kommunikációt valamint, hogy a nyugat-balkáni országok demokratikus eszméket vallva induljanak meg újra a fejlődés útján. Egyes balkáni országok európai uniós tagsága erős támogatottságot élvez az unión belülről. Ennek megerősítésének jeleként említhetők az utóbbi évek jelentős anyagi ráfordításai.

A II. fejezet a demográfiai folyamatok, és munkaerő kérdésével foglalkozik. A térséget mindig is a nemzetiségi, kulturális és vallási sokféleség jellemezte. A népek együttélése sohasem volt konfliktusmentes. A nemzetek és nemzetiségek sajátos megoszlást mutatnak a történelem folyamán: etnikailag homogén területek csupán szigetszerűen jöttek létre, a balkán általában soknemzetiségűnek számított, a nagyvárosok fejlődése pedig jelentős mértékben támaszkodott a multikulturalizmusra.

Jellemző a térségre továbbá az intenzív migráció, amely a térségen belül és külföld irányában egyaránt jelen van, hiszen a nyugat - balkáni országok hagyományosan a Nyugat-Európába illetve a tengerentúlra irányuló munkaerő - kivándorlás kiinduló országai közé sorolhatók. Külön kell kezelni azonban, a háborús menekültek kérdését. Az etnikai tisztogatások szintén rányomták bélyegüket a demográfiai folyamatok alakulására.

A jövőben várhatóan a lakosság előregedése, a születések számának csökkenése és a várható élettartam növekedése lesz a legjellemzőbb demográfiai jelenség a térségben. Mindez kihatással van a munkaerőpiac alakulására is. A térségben a munkaerő fejlettsége igen eltérő, általánosan a magas munkanélküliségi ráta a jellemző. Kiemelkedő problémát jelent a tartós munkanélküliség, amely jelentős következményekkel jár a gazdasági fejlődésre nézve, ezen belül is komoly veszélyforrás a pályakezdők magas munkanélküliségi mutatója. A balkán térségében a fiatalokon kívül más veszélyeztetett csoportok is vannak: az alacsony végzettséggel rendelkezők, a kisebbségi csoportok, a nők. A régió egyik legfontosabb feladata ennek fényében a humántőke fejlesztése.

A III. fejezet a természeti erőforrásokat és a régió településhálózatát taglalja. A balkán geológiai struktúrája igen változatos, mint éghajlata is, mely lehet mérsékelt, mediterrán, mérsékelt hegyvidéki, magashegységi vagy kontinentális. A régiót sűrű folyóhálózat szövi át. A változatos domborzat és geológiai összetétel, valamint a növénytakaró és nem utolsósorban a csapadékeloszlás miatt a Nyugat-Balkán felszín alatti és felszíni vizei is nagyon különbözőek. Természeti erőforrások tekintetében a talajnak, az erdőgazdaságnak, a vízenergiának, valamint az ércbányászatnak van kiemelt jelentősége.

A térség településhálózatának kialakulására és fejlődésére az állandóan változó megszálló birodalmak mellett a régió természetföldrajzi adottságai és az eltérő kultúrkörök is befolyással voltak. Mivel állandó volt a régióban a politikai és a gazdasági instabilitás, állandóan változott a közigazgatás, a városhálózatok és a települések funkciói mindég idomultak a változásokhoz.

A térség nagy része közlekedés szempontjából kedvezőtlen, ezért elsősorban a kereskedelem, a társadalmi-gazdasági fejlődés szempontjából kiemelkedő tengerparti, valamint a hegyvidék völgyeiben épült települések tudtak ütemesen fejlődni a történelem folyamán. A városok fejlődése elsősorban a közlekedéstől függött. A legkedvezőbb helyzetben azok a települések voltak, melyek több út kereszteződésében helyezkedtek el. A régióra a vidéki térségek jellemzőek, az urbanizálás késéssel indult és lassan haladt, ami a gazdasági elmaradottsággal függ össze. A vidéki térségek legfőbb problémáit a falusi népesség városokba vándorlása okozza, ahol több a munkalehetőség, magasabbak a jövedelmek és jobb az infrastrukturális ellátottság. Az intenzív falu-város irányú migráció következtében számos elnéptelenedett faluval találkozhatunk a balkánon.

A IV. fejezet a Nyugat-Balkán kormányzati rendszereiről és a társadalmi struktúrákról, közszolgáltatásokról szól. Ebben a kérdéskörben fontos szerepet játszik a vizsgált országok európai integrációhoz való viszonya. Szlovénia politikai struktúrája kiforrott, már 2004-ben EU - tagságot nyert. A tagjelölti státusú Horvátország és Macedónia is jelentősen tudta stabilizálni intézményi rendszerét. A tárgyalói fázisban lévő Szerbia, Albánia és Montenegró is igyekszik megfelelni a konszolidációs követelményeknek. Ennek ellenére minden országban jellemző a nemzetállam-építés irányultságú politika folytatása. Unitárius országokról van szó - kivéve a föderatív Bosznia-Hercegovinát -, hasonló államfői intézményrendszerrel. Képviselő-választási rendszerük tisztán arányos, vagy többségi és kompenzációs célú arányos elemeket is tartalmaz. Jellemzőjük a változatos pártstruktúra. A választási eredmények figyelembevételével az államfő nevezi meg a miniszterek személyét, az így kialakult kabinet hivatalba lépéséhez viszont szükség van a parlamenti többség támogatására.

Közigazgatási szempontból eltérések tapasztalhatóak:

- Albániában 308 község és 65 város van. A kerületek száma 36, de az adminisztratív kerületek felett 12 régió működik. A régióknak nincs erős önkormányzati jellegük.
- Bosznia-Hercegovinának többszörösen összetett jelleget kölcsönöz a két föderáció és az oda tartozó Szerb Köztársaság (Republika Srpska). A föderációt

10 kanton alkotja, melyek nagy önállóságot élveznek. Hozzájuk kötődnek a községek. A szabályozás és a forráselosztás ezen a szinten történik. A Szerb Köztársaság 61 községre és 2 városra tagolódik. Az önkormányzatok közvetlenül tartják a kapcsolatot a központi kormányzattal, tehát erősen centralizált jellegűek.

- Horvátországban kétszintű önkormányzati rendszer valósul meg: községeket (429) és városokat (127) különböztetnek meg, melyeknek eltérő a hatáskörük, de azonos a jogállásuk. A kormányzás középszintjét 20 megye és a főváros alkotják.
- Macedóniában 85 önkormányzat van különböző státuszokat betöltve: városi, város környéki és vidéki kategóriákban. 8 NUTS3 régiót határoltak le.
- Szerbia önkormányzati egységei a községek (122), a városok (23) és a főváros, melynek kiemelt alkotmányos státusa van. Az ország területét 25 körzetre tagolták, melyek kizárólag államigazgatási funkcióval rendelkeznek. Az ország két autonómnak minősített tartománya – Vajdaság és Koszovó és Metohia – külön jogszabály vonatkozik, de Szerbia része a hatályos alkotmány szerint. A területi közigazgatást erősen integráltnak és centralizáltnak tekinthetjük, melyben Vajdaság az alkotmányban garantált viszonylagos önállóságot élvez. 2009-ben Vajdaság Autonóm Tartomány Kormánya statútumot fogadott el, amely a tartomány alaptörvényeként funkcionál és deklarálja az autonómiát és a multikulturalizmust.
- Koszovó tartomány Szerbiához tartozása már az eredeti alkotmányban sem volt részletezett. 2000-ben 30 községet alapítottak a tartomány területén, melyek széles hatáskörrel rendelkeztek a központi kormányzati hatalom hiányának pótlása okán. A 2008-as kiválást követően Koszovó Köztársaság alkotmánya a községet tekinti alapegységnek. Jelenleg 33 község létezik, melyek hozzávetőlegesen 1500 helyi egységet fognak át. A községek felett 7 régió létesült a területi tervezésről elfogadott törvény alapján.
- Montenegró alkotmánya szerint az állam 19 községre tagolódik, Cetinje történeti fővárosi státussal rendelkezik, Podgorica pedig főváros. A helyi közösségeknek joga van az önkormányzáshoz.
- Uniós tagsága ellenére Szlovéniában megmaradt az erős centralizált irányítás, ami a középszintű önkormányzatok hiányával köthető össze. Az ország területén két NUTS2 egység van lehatárolva és 12 NUTS3 régió mint a nemzeti szintű fejlesztéspolitika területi egységei. A fejlesztési ügynökségek és tanácsok ezeken belül működnek.

Ebben a fejezetben szó van még a társadalmi struktúrákról és a társadalmi szolgáltatásokról. A régióban a szegénység nem ismeretlen fogalom és soha nem is volt az. Bizonyos csoportok nagyobb valószínűséggel esnek áldozatául a kirekesztésnek és a szegénységnek. Jellemzően etnikai alapon létrejött csoportokról (nemzeti kisebbségek, romák, nyelvi kisebbségek) beszélhetünk, de ugyanakkor a nők is ide sorolhatók. A nyugat-balkáni térségben a szegénység és társadalmi kirekesztés csökkentése érdekében egy sor veszélyforrást kell mihamarabb kezelni, ugyanakkor számos akadályt kell leküzdeni a szociális és egészségvédelem terén is.

Az V. fejezet a régió gazdasági kérdéseit tárgyalja. Az ipari termelés és a foglalkoztatás visszaesése, valamint a gazdaságszerkezet terciarizációja egyaránt fontos szerepet játszott a térség átalakulásában. Az utóbbi két évtized dezindusztrializációs folyamatai jelentősen átfomálták az országok közötti különbségeket iparosodottságban. A legnagyobb problémát az ipari foglalkoztatás visszaesése, az iparvesztés, a szakmai kultúrák, intézmények, és az emberi erőforrás elvesztése jelenti.

A mezőgazdasági hagyományok erősek. Az ágazat fontos szerepet tölt be a foglalkoztatás terén. A földhasználat jellemzően a földrajzi-domborzati és éghajlati viszonyok függvénye. A mezőgazdasági termelés, döntően a magángazdálkodás keretein belül zajlik, elaprózott családi gazdaságokban.

A térség gazdasági elmaradottsága összefüggésbe hozható a rossz közlekedési feltételekkel. A szárazföldi közlekedés számára az erősen tagolt felszín rendkívül kedvezőtlen feltételeket biztosít. Az útszisztem kénytelen volt alkalmazkodni az ortográfiai viszonyokhoz. A vasutak létesítése szintén komoly nehézségekbe ütközött a nagyrészt hegyvidéki tájon. Különleges jelentőséggel bírnak a Nyugat-Európát, Észak-Amerikát és Kelet/Délkelet Ázsiát összekötő tengeri és légi útvonalak. A tengeri hajók kikötésére igen alkalmasak az öblökkel, félszigetekkel tagolt adriai és görögországi partok.

E térségnek tájlesztetiki értékei is kiemelkedők. A térség országai jelentős részt képviselnek a turistaérkezések számát illetően. Európa turizmusán belül, azonban nagyon eltérő az egyes országok turisztikai teljesítménye, sőt, az egyes országokon belül is jelentős különbségek tapasztalhatóak.

A térség bankszektorára jellemző, hogy strukturális átalakuláson megy keresztül, feltörekvő és növekvő tendenciájú. A külföldi tulajdonosok dominanciája meghatározó. A sikeresen

végrehajtott reformok és a stabilizáció ellenére számos külső és belső kockázattal néz szembe a térség bankrendszere. Különösen nagy kockázati tényező a jelentős mértékben devizahitelekkel finanszírozott háztartási hitelexpanzió.

A Balkán országainak felsőoktatása kapcsán elmondható, hogy a piacgazdaság kiépülésével jelentős fejlődésen ment keresztül. Ez megmutatkozik a hallgatói létszám és a karok számának növekedésében. A mennyiségi fejlődés ellenére azonban a felsőoktatás minősége és versenyképessége nem megfelelő. A hallgatói létszám több mint fele a nagyvárosokban koncentrálódik, különös tekintettel a fővárosokra. Nemzetközi összevetésben a fővárosok kutatási kapacitása átlag alattinak tekinthető: nem megfelelő az intézményi rendszer, az infrastrukturális ellátottság, sem a finanszírozás.

A balkáni országok gazdaságának mozgatói a mikro-, kis- és középvállalkozások. Általában csak néhány foglalkoztatottal működnek, mégis ezek alkotják a gazdaság legdinamikusabb szektorát. A balkáni KKV-k legnagyobb problémáját a termékek, szolgáltatások versenyképtelensége jelenti úgy a helyi, mint a nemzetközi piacokon. A Nyugat-Balkán országaiiban általában magas a vállalkozói kedv, azonban ritka az új termék, új szolgáltatás bevezetése vagy az új piac kiaknázása révén megvalósított gazdasági expanzió. Többségben vannak a kényszervállalkozások a régióban, magas a feketegazdaság aránya, jellemző a szolgáltatások és a kiskereskedelem túlsúlya. A KKV-k alacsony szintű ismeretekkel rendelkeznek az új technológiák területén, többnyire helyi piacokon működnek, innovációs képességük alacsony.

A nyugat-balkáni országok számára ma az európai uniós tagság jelenti az új perspektívát. A balkáni államok esetében a régióépítés az uniós tagság elérésének fontos kérdése. Az EU strukturális politikájának végrehajtása megfelelő népességszámú és gazdasági aktivitású régiókat kíván. Így az EU javaslati alapján a balkáni országokban már meghúzták a régióhatárokat, és folyamatban van az intézményi struktúra kialakítása is. Az Európai Unió 1991 óta nyújt különböző programok keretein belül segítséget a régió országainak.

A könyv utolsó tanulmánya a regionális fejlesztési programokat ismerteti részletesen.



Ez a balkáni térséget bemutató könyv iránymutatóként szolgálhat Szerbia számára a regionális tudományokhoz kötődő kutatásokhoz, a tudományág módszertanának és tudományos-kutatói munkájának a megismeréséhez.

A felelős kiadó (MTA Regionális Kutatások Központja), mint intézmény és önálló egységeinek hálózata szintén példaértékű lehet Szerbia számára a regionális fejlesztés intézményrendszerének felállításában, mely lehetővé teszi e területen a kutatói- fejlesztői munkát. Szerbiában a regionális tudományok kutatására és a regionális fejlesztésre valós és reális szükséglet mutatkozik, legyen szó a Nyugat-Balkánról, Vajdaságról, vagy egyes régiókról. A tudományos és a politikai elitnek fel kell ismernie, hogy egy hasonló innovatív intézményrendszer kialakítása nem lehetséges a jelenlegi központosított formában, csakis a tudományos-kutatói munka és intézményhálózat decentralizációjával.

**Takács Zoltán – Szügyi Éva**  
**Szabadka, 2011-04-27**